

Włodzimierz Mokry
Kraków

**Obraz Przenajświętszej Bogarodzicy jako
Matki Miłosierdzia w życiu duchowym Ukrainy XI–XX w.
i w papieskich posłaniach Jana Pawła II
do Ukraińców**

Przenajświętsza Bogarodzico zbaw nas Пресвятая Богородице спаси нас
(*Молебень до Пресвятої Богородиці*)

Z przeprowadzonych przez nas badań wynika, że u podstaw tworzonych przez Ukraińców wizerunków Bogarodzicy, która pozostając Matką Chrystusa stała się Przenajświętszą Matką Jego wyznawców-chrześcijan, leży w pierwszym rzędzie *Testament z krzyża* Jezusa, który do obecnej na Gólgocie Matki i apostoła Jana powiedział: „Niewiasto, oto syn twój”. Następnie rzekł do ucznia: „Oto Matka twoja. I od tej godziny uczeń wziął Ją do siebie” (J 19, 26–27)¹. Przywołane słowa *Testamentu* Chrystusa, a także bogato reprezentowana na Rusi Kijowskiej przekładowa – głównie grecka literatura maryjna – stały się źródłem inspiracji z jednej strony dla tworzących na Ukrainie malarzy ikon, zwłaszcza będącej „oryginalnym wytworem środowiska ruskiego”² ikony Matki Boskiej Pokrowy, czyli Opiekunki względnie Miłosiernej. Z drugiej strony dzieła te posłużyły jako wzorce dla teologów i pisarzy – autorów maryjnych nabożeństw, litanii, modlitw i pieśni. Jako przykład może tu posłużyć powszechnie znana na Ukrainie pieśń o incypicie *O Marije Mami Bożja, zgliańsia Tu za nami – O Maryjo, Matko Boża, wstawiaj się za nami*, zawierająca błagalną prośbę do Matki Boskiej o usynowienie i uczynienie swoimi

¹ Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 1971, s. 1238.

² M. Gębarowicz, *Mater Misericordiae – Pokrow – Pokrowa w sztuce i legendzie środkowo-wschodniej Europy*, Wrocław 1986, s. 79.

dziećmi ludu Bożego Ukrainy³, a zwłaszcza pieśń *Там, де в небі – Там, gdzie в небі*, należąca do cyklu pieśni zatytułowanych *До матері Божої неустаяючої Помочи – Do Matki Boskiej Nieustającej Pomocy*, oraz pieśń *Господь з болю – Chrystus z bólu* otwierająca cykl pieśni *Ha сострадання – W czasie tęki Pańskiej*. Słowa Chrystusa skierowane na Golgocie do Bogarodzicy i apostoła Jana, sparafrazowane zostały w tych pieśniach w następującym modlitewnym błaganiu Maryi, nazwanej tą Pełną Łaski Matką – Pokrową, która nigdy nie odmówiła Ukraincom pomocy i obrony:

Заки Син Твій вмер прибитий
На Голгофі в тьмі наруг
Він дав нас Тобі в опіку.
Нас дітей своїх і слуг.

Тож по волі Свого Сина
Бережи нас в тім життю
Від гріха і від нещастя,
А веди нас до раю.

О Маріє зоре зір
Ти дасш нам ласк без мір
Неустанний Твій покров
Поміч дати все готов⁴.

Zanim Syn Twój zmarł przybity
W mroku obelg na Golgocie,
On nas Tobie dał w opiekę,
Jako sługi swe i dzieci

Zgodnie z wolą Swego Syna,
W życiu tym ochraniaj nas
Od nieszczęścia i od grzechu,
I do rajy prowadź nas.

O Maryjo, gwiazdo z gwiazd,
Ty nam dajesz bezmiar Łask!
Chodźmy zatem do Pokrowy
Pod Matczyne płaszczu Poły.

³ ...Заступайся в Сина Свого
за нами синами:

Свої мольби принеси Му
з нашими слезами,
Умоли нам гріхів прощі,
Мати наша Ненько:

Щоб ми були серцем чисті,
як роса раненько...

О Маріє, Мати Божа,
встався Ти за нами:

Ти нам в віки будеш Мати,
ми Тобі синами.

(Wszystkie tłumaczenia, jeżeli nie podano inaczej autora tekstu – W. M.) Por. *Церковні пісні*, зладив І, ч. ЧСБВ, видання п'яте, Жовква 1926, с. 286–287.

⁴ *Церковні пісні...*, с. 309.

W drugiej zaś pieśni *Chrystus z bólu* przywołane zostały postaci współcierpiących na Golgocie z Ukrzyżowanym – Matki Boskiej i apostoła Jana: *На хресті Христос розп'ятий – Na krzyżu Chrystus ukrzyżowany*:

На хресті Христос розп'ятий
Під хрестом Пречиста Мати,
Враз з Йоаном біль страждає,
Свого Сина вже прощає...⁵

Na krzyżu Chrystus ukrzyżowany
Pod krzyżem Przczysta Matka,
Razem z Janem cierpi z bólu,
Z Synem swoim się rozstaje...

Ponieważ ikonograficzny, a także literacki obraz Matki Boskiej Pokrowy tkwi swymi korzeniami w tradycji bizantyńskiej, przed przedstawieniem oryginalnych, ukraińskich wizerunków Matki Boskiej Opiekunki, a zwłaszcza Matki Boskiej Miłosiernej, przyjrzyjmy się pokrótce liturgicznym i literackim dziełom bizantyńskim. To one bowiem bezpośrednio po przyjęciu chrześcijaństwa przez Ruś Kijowską – obok *Pisma Świętego* – dostarczały Ukraincom najpierw dodatkowych motywacji do zawierzenia swych losów Matce Chrystusa i nawiązania z nią bezpośredniej więzi uczuciowej, a następnie stały się dla nich źródłem inspiracji do tworzenia własnych wizerunków Bogarodzicy. Dzięki szybko rozwijającemu się kultowi Matki Boskiej, Maryja stała się dla każdego wierzącego człowieka i całej Cerkwi na Ukrainie najwierniejszą i spośród wszystkich świętych najważniejszą, właśnie tą Przenajświętszą Matką, którą Chrzcziciel Rusi Kijowskiej książę Włodzimierz uczynił patronką pierwszej wybudowanej przez siebie cerkwi zwanej Dziesięciną, a jego syn Jarosław Mądry ogłosił Maryję w 1038 roku duchową Opiekunką i Władczynią Rusinów.

Otóż spośród bogato na Rusi Kijowskiej reprezentowanej przekładowej literatury religijnej, przyczyniającej się do utrwalenia kultu Bogarodzicy i rozwoju poezji maryjnej, najważniejszymi pozostają: 1) śpiewany do dziś przez Ukraińców *Akathistos*⁶ – czyli grecki hymn dziękczynny ku czci Przenajświętszej Bogarodzicy z VI wieku; 2) zamieszczany we wszystkich antologiach literatury ukraińskiej i mający wiele redakcji już w epoce Rusi Kijowskiej apokryf pt. *Wędrowka Bogarodzicy po*

⁵ Там само, с. 235.

⁶ Por. *Akathistos. Bizantyński hymn dziękczynny ku czci Matki Bożej z VI wieku*, przełożył M. Bednarz SJ, „Znak” 131: 1965, s. 636.

*miejscach męki*⁷. Istotne, że w przyswojonym przez Ukraińców *Akatyście* określana jako „Przenajświętsza” (Ikos 8, 11, 13) „Święta nad Świętymi” (Ikos 12) i „jaśniejsza od Cherubinów i czcigodniejsza od Serafinów” (Ikos 13) Bogarodzica została porównana do „niwy rodzącej bogactwo miłosierdzia” (Ikos 3), co pozostaje w zgodzie z nauką św. Tomasza z Akwinu (1225–1274), według którego Chrystus ze swego królestwa podzielonego na Sprawiedliwość i Miłosierdzie przekazał swej Matce właśnie Miłosierdzie, które stało się najgłębszym źródłem macierzyńskiej troskliwości Maryi, a zwłaszcza idei Opiekuństwa. Dopowiedzmy, że kończąca *Akatyst* modlitwa wyraża wiarę chrześcijan w zbawczą moc wstawiennictwa Matki Boskiej u Trójjedynego Boga, a zarazem ich przekonanie, iż Bogarodzica dlatego jest wywyższana ponad wszystkie niebiańskie i ziemskie stworzenia, że przez Nią Syn Boży wszedł do rodzaju ludzkiego i ofiarował mu niezbędne do zbawienia „Święte Ciało i Przczystą Krew”⁸.

Istotne, że w wyrastającym z Ewangelii i nawiązującym do bizantyńskich dzieł liturgicznych i literackich *Nabożeństwie do Przenajświętszej Bogarodzicy*, Maryja określana jest przez Ukraińców jako „Matka Przedwiecznej Miłości”, wstawienniczka przed Sprawiedliwym Sędzią, pocieszycielka cierpiących i uciskanych, a nawet jako „Wiernych Zbawienie”. Mało tego, zawarte w tym nabożeństwie maryjnym intencje, kończące się za każdym razem wypowiedzianym przez duchownego modlitewnym zwrotem: „raduj się i zbaw tych, którzy Ci zaufali”, dopełnia odśpiewywana przez wiernych błagalna prośba: „Пресвята Богородице спаси нас”⁹ – „Przenajświętsza Bogarodzico zbaw nas”, jak zostało to zasygnalizowane w przyświecającym naszym rozważaniom motcie i co wyraża pieśń *Радіє нині Єрусалим – Ciesz się dziś Jeruzalem*, w której Maryja nazwana została „zbawienia Matką wszystkich ludzi”¹⁰.

⁷ W. Jakubowski, R. Łużny, *Literatura staroruska. Antologia*, Warszawa 1971, s. 60–67; Por też: *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybrał, przełożył i opracował R. Łużny, Kraków 1995, s. 107–116.

⁸ Акафіст до Пресвятої Богородиці, [у:] *Господи до Тебе возношу душу мою. Молитослов Патріарха Йосифа*, Melborne 1991, s. 463–478.

⁹ Молебень до Пресвятої Богородиці, [у:] *Господи до Тебе...*, s. 519–530.

¹⁰ „Несеся вість світами, / Спасення Маги всіх людей / являється між нами”; *Церковні пісні...*, s. 211.

Zwróćmy w tym miejscu uwagę na fakt, że jeżeli w *Nabożeństwie do Przenajświętszej Bogarodzicy* następuje usamodzielnianie się Matki Boskiej i włączanie idei Opiekuństwa w obręb Zbawienia, to we wspomnianym już apokryfie, opisującym *Wędrowkę Bogarodzicy po miejscach męki*, występuje niezgodne z ortodoksją Cerkwi wyręczanie Boga w Jego powinnościach przez Bogarodzicę. Mamy tu bowiem sytuację, gdy Maryja wraz z nakłonionymi przez siebie świętymi prosi swego Syna, by wyjednał u Boga Stwórcy – swego Ojca, złagodzenie kar dla odrzuconych na sądzie indywidualnym grzeszników, których nie odwiedzili ani starotestamentowi prorocy, ani Jan Chrzciciel, ani apostołowie, ani nawet podczas zmartwychwstawiania, a więc i wstąpienia do piekła – sam Chrystus.

Natomiast modląca się i cierpiąca z powodu potępieńców Bogarodzica występuje jako Matka Miłosierdzia i pośredniczka przed swym Synem – Jezusem, którego prosi, by wybłagał u Boga Ojca nie sprawiedliwy sąd, lecz miłosierdzie dla grzesznych „dzieci Jej Syna”, a więc wszystkich chrześcijan. W oczach uzyskujących złagodzenie kar męczenników Bogarodzica urasta jako ich wybawczyni do Przenajświętszej i Pełnej Łaski Matki, proszącej miłosierdzie dla wszystkich chrześcijan i jest określona jako „ściana obronna ludu chrześcijańskiego”, którą Bóg nie tylko wysłuchał, ale i wyniósł ponad wszystkich świętych w następującym, przekazanym przez Archaniola Michała, pozdrowieniu: „Raduj się Ty, Którą Dawid poprzedził, raduj się godna czci największej, raduj się w prorocत्वach przepowiedziana, przed tronem Bożym wszystkich przewyższająca”¹¹, bo zjednoczona z Chrystusem w tajemnicy Macierzyństwa Boskiego.

Wizerunek wynoszonej pod niebiosy i wychwalanej w bizantyńsko-ruskim *Akatyście* oraz w ukraińskich nabożeństwach maryjnych „Świętej nad Świętymi” – „Matki Przedwiecznej Miłości” został zmaterializowany w postaci szczególnie ważnej w rozwoju kultu Bogarodzicy na Ukrainie ikony „Deesis”, przedstawiającej Maryję przed tronem Bożym jako „wszystkich przewyższającą”, bo stojącą wraz z Janem Chrzcicielem najbliżej Chrystusa.

Omówione przez nas maryjne teksty liturgiczne i apokryficzne, a także ikony Pokrowy i Deesis stały się natchnieniem dla pisarzy ukraińskich

¹¹ Por. *Wędrowka Bogarodzicy po miejscach męk ludzi potępionych*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku...*, s. 107.

wszystkich epok i zaowocowały powstaniem literackich wizerunków Matki Boskiej w okresie Rusi Kijowskiej i epok następnych, a zwłaszcza w dziełach takich wybitnych twórców, jak Metropolita Kijowski Ilarion (XI wiek), Kyryło Turowski (XII wiek), Iwan Welyczkowski, Taras Szewczenko, Jurij Fed'kowycz, Pawło Tyczyna, Bohdan Ihor Antonycz, i innych współczesnych poetów

I tak w najstarszym zabytku piśmiennictwa Rusi Kijowskiej *Powieści lat minionych*, zawierającej słynne *Słowo Filozofa* Cyryla, wyjaśniające księciu Włodzimierzowi idee nowej religii, Maryja przedstawiona została właśnie jako Matka-Rodzicielka, która – jak czytamy w *Kronice* pod datą 986 roku – od zwiastowanych przez Archanioła Gabriela słów „poczęła Słowo Boże w łonie swoim, a następnie porodziła Syna i nadała mu imię Jezus”¹². Na fundamencie swej wiary we Wszzechmogącego Sprawiedliwego i Miłosiernego Boga – jak podkreśla w *Słowie o Prawie i Łasce* z 1054 roku Metropolita Ilarion – książę Włodzimierz Chrzciiciel wznosił cerkiew Świętej Bogarodzicy Maryi. Natomiast następca Włodzimierza Wielkiego książę Jarosław Mądry uczynił kolejny, szczególnie ważny krok, gdyż lud swój i miasto Kijów „zawierzył opiece Przesławnej i Świętej, śpieszącej zawsze chętnie chrześcijanom na pomoc Bogarodzicy, której również poświęcił zbudowaną na szczycie Złotej Bramy cerkiew pod wezwaniem głównego święta tego miasta, Zwiastowania Najświętszej Panny Marii”¹³.

Kolejnym utworem epoki Rusi Kijowskiej, ukazującym Bogarodziecę jako najwierniejszą wykonawczynię *Testamentu z krzyża* Jej Syna jest *Placz Bogarodzicy pod krzyżem* Kyryły Turowskiego. Utwór ten przedstawia współcierpiącą z ukrzyżowanym wśród dwóch złoczyńców Chrystusem Matkę Boską, która zgodnie z wolą Ukrzyżowanego pragnie objąć macierzyńską opieką wszystkich Jego wyznawców, począwszy od apostoła Jana, a skończywszy na „najwyższych apostołach” i uczniach, którzy opuścili Zbawiciela w najtrudniejszych chwilach, co wyznaje płacząca pod krzyżem Maryja w następujących słowach żalu:

Biada mi dziecię
świecie mój [...]
Widzę Cię miłe dziecię
na krzyżu wiszącego
bez tchnienia
bez wzroku [...]
Kogo przywołam
do płaczu wspólnego

i z kim wyleję łez moich potoki?
Wszyscy oto porzucili Ciebie,
rodzina i przyjaciele,
którzy Twoimi Chryste posługują się cudami!
Gdzie jest dzisiejsze zebranie
siedemdziesięciu uczniów?
Gdzie najwyżsi apostołowie? ...
Biada mi
Jezusie...¹⁴

Stworzony przez Kyryłę Turowskiego wizerunek samotnie cierpiącej pod krzyżem Bogarodzicy to obraz Matki pełnej miłości najgłębszej, bo miłości miłosiernej, znającej ból śmierci własnego Syna, ukrzyżowanego – jak wyznaje Maryja – „za grzeszników i występnych”. Jeżeli będziemy pamiętać, że miłosierdzie, które jest największym przymiotem i doskonałością Boga w Jego relacji do człowieka, objawia się w pełni w Krzyżu i Zmartwychwstaniu, to współcierpiąca z Ukrzyżowanym Synem Maryja staje się prawozorem Matki Miłości Miłosierdzia. Przekonanie, że w śmiertelnym bólu w chwili utraty Syna zrodziło się Miłosierdzie Matki, pozwalające Jej rozszerzyć swe macierzyńskie uczucie na wyznawców Jej Syna – chrześcijan, zawierają następujące słowa pieśni *O Mamu Bożja – O Matko Boża*:

Колись злість людська Христа убила	Kiedyś złość ludzka Syna zabiła
В смертельнім болю Ти нас зродила.	W śmiertelnym bólu Tyś nas zrodziła.
Будь милостива Мати над нами,	Бądź miłościwa Matko nad nami,
Потіхо грішних молись за нами ¹⁵ .	Pociecho grzesznych módl się za nami.

Dopowiedzmy, że ukazana w misterium śmierci Odkupiciela Świata Bogarodzica, zgodnie z tradycją średniowiecza, stawiała się z jednej strony Matką wszystkich umierających, a z drugiej strony „pamięć o Jej gotowości niesienia ludziom pomocy za sprawą Syna [...] czyniła z Maryi pośredniczkę w trudnych momentach konfrontacji Boga z człowiekiem”¹⁶, co wyraża także przywołana wcześniej pieśń *Chrystus z bólu*.

¹⁴W. Mokry, *Od Ilariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej*, Kraków 1996, s. 127–129.

¹⁵*До Матері Божої Івановецької – О Маму Божа*, [w:] *Церковні пісні...*, s. 239.

¹⁶Por. M. Włodarski, *Maria – Matka umierających*, [w:] *Ars moriendi w literaturze polskiej XV i XVI wieku*, Kraków 1987, s. 130–133.

¹²*Słowo Filozofa*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku...*, s. 30.

¹³Por. *Metropolity Ilariona „Słowo o Prawie i Łasce”*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku...*, s. 48.

Utrwalony w epoce Rusi Kijowskiej kult Bogarodzicy, a zwłaszcza Jej wizerunek Matki Boskiej Miłosiernej będzie stale obecny zarówno w utworach literackich, jak i w cerkiewnych nabożeństwach i pieśniach maryjnych Ukraińców, czego świadectwem jest m.in. zawarte w cyklu pieśni *До страдальної Матери Божої Білостоцької – До Сierpiącej Matki Boskiej Białostockiej* wyznanie Maryi, według której nie ma dla Matki większego cierpienia niż widok ukrzyżowanego Syna, co wyrażone zostało w następującym pytaniu retorycznym pieśni *Многострадальна Божя Мату – Сierpiąca Matka Boska*:

Ти нас тут кличеш до Серця Свого, І так звивасш Мати Єдина: „Чи є терпіння більше від Мого, Мего, На хресті бачу Свого Сина!”...	Wzywasz nas tutaj do Serca Swego, I tak nas pytasz Matko Jedyna: „Czy jest cierpienie gorsze od Mego, Na krzyżu widzę Swojego Syna!”...
Чому терпіння гіркого болю Мати зі Сином п’ють аж до краю: Людському роду купують волю, Боже синівство і вступ до раю ¹⁷ .	Kielich cierpienia gorzkiego bólu Matka wraz z Synem piją do kraju: Rodzinie ludzkiej kupują wolę, Synostwo Boże i wstęp do raju.

Cierpienie i ból, jakie wraz z Ukrzyżowanym Chrystusem przeżyła Maryja, to cena zapłacona za wykupienie z niewoli i usynowienie chrześcijan przez Boga, co wraz ze swym Synem wyblagała u Ojca Matka Boska – Pokrowa – Opiekunka chrześcijan. Modlitewne prośby do Matki Boskiej – Pokrowy o to, by za Jej wstawiennictwem Bóg uczynił wyznawców Jego Syna – chrześcijan „swoimi synami w niebie”¹⁸, zawiera zasadnicza większość spośród stu uwzględnionych w naszych rozważaniach pieśni maryjnych, wydanych przez Ojców Bazyliańców w zbiorze *Церковні пісні – Pieśni cerkiewne*. W pieśniach tych występują zwroty, mówiące o macierzyństwie i miłosierdziu Przenajświętszej Bogarodzicy Matki i synostwie chrześcijan¹⁹, czego świadectwem nich będzie pieśń *Цілого світа сильний покрове – Całego świata mocna Pokrowo*:

¹⁷ *Церковні пісні...*, s. 236.

¹⁸ Por. pieśń pt. *Гора Ясна – Góra Jasna*.

¹⁹ A oto najważniejsze zwroty wybrane spośród stu pieśni maryjnych: „Діти Еви вітають Марію, Бо вже видять спасення надію” (*В Назареті зацвіла лелія*); „Ласкава Мати, будет ратувати, Правовірних слуг своїх” (*Рождество*

Цілого світа сильний покрове, Цілого світа вічна надіє;	Całego świata mocna Pokrowo, Całego świata wieczna nadziejo;
--	---

славмо); „За нами Сина благасш, як Мати гнів утоляєш Справедливий”. (*Воспойте согласно. На Покров Пречистої Диви Матері*); „Ласк милосердя скарбе любови. Одна над нами мати Маріє” (*Цілого світа*); „Спасення мати всіх людей” (*Радіє нині Єрусалим*); „Се мольби за нами заносить до Сина: Від родин до гробу нам Мати єдина” (*Пречиста гріхови чужа*); „Колись злість людська Христа убила, В смертельнім болю Ти нас зродила: Будь милостива мати над нами, Потіхо грішних молись за нами!” (*О Мати Божя*); „Мати Маріє, так як до мами, Горнесь дитина у час біди, Так ми до Тебе йдемо з мольбами, А в опіку нас всіх прийми” (*Мати Маріє*); „В Твоім успенню, Маріє Мати Ти нас не лишила бідних сиріт” (*Твоє успенє*); „Єсть бо всіх Мати милосерднійша [...] І дасть знати, що єсть Мати мощна дати благодати...” (*Божая Матер сіяєт*); „О Пречудна Діво, Мати, Не дай нам загинати, Для любови Сина Свого, Хорони нас всіх від злого” (*Вихвалайте доли, гори*); „Вкраїнського краю Крале і Мати, Не дай в недолі нам загинати” (*Вкраїнського краю*); „Бо Марія Божя Мати, не дасть дітям погинати, Поведе до щастя всіх. [...] Тож з Тобою Божя Мати, Ми готові і вмирати, Не боїмось ада тьми” (*Ген до неба*); „Заступнице наша єдина, Благай за нами свого Сина, Маріє мати Ти в небесах” (*Заступнице наша*); „Маріє Мати Христова, Під Свій покров нас всіх прийми” (*Маріє мати Христова*); „Маріє бідних Мати” (*Маріє правди зоре*); „Ми Тебе любим, о наша Мати” (*Ми Тебе любим*); „О будь все Неньков, будь межі нами, своїм покровом всіх нас покрій” (*О Богородице Діво Мати*); „О славна Бога Слова Мати! Зволи мя за дитя прийняти” (*О Богородице Царице*); „О Всепітая Мати [...] Милосердія двері Отвори нам Благословеная, Отвори нам Діво Чистая – християнам” (*О Всепітая Мати*); „Ах без Тебе нас, о Мати, Поконає сила ада, Поможі нам, Ти бо наша, Вся надія і вірада” (*О Маріє Мати Божя зглянься на нас*); „О Маріє, Мати всіх Пречиста, Прости за нас” (*О Маріє, Мати всіх Пречиста*); „О Мати Божя нас спаси” (*О Мати Божя Діво Маріє глянь на нас*); „О Мати Божя Мати єдина до Тебе лине вся Україна [...] За Україну встався у Сина, О Мати Божя Мати єдина” (*О Мати Божя Мати єдина*); „О Мати Маріє [...] Під Твоім покровом щасливі будем” (*О Мати Маріє*); „Споглянь на всіх, Чиста Діво, як ласкава Мати” (*О Преславна і Пречудна*); „Прийми о люба Ненько, сей віри наш серця дар...” (*О спомагай нас*); „Ти нам Мати всім єдина, Наймилійша в Твого Сина, Мати Божя Маріє” (*Пренебесна Пречудесна*); „Ми Тобі Мати цвіти приносим, Ми Твої діти всі Тебе просим” (*Пренепорочна*); „Спасай нас спасай, усердно просим [...] Молись за нами о наша Мати” (*Пресвятая Діво*); „Пригорни нас наша Мати як люблячі діти” (*Пресвятая Діво Мати*); „Ми

Ласк милосердя скарбе любви, Łask miłosierdzia, skarbie miłości,
Одна над нами Мати, Маріє²⁰. Jedna nad nami Matko Maryjo.

Wśród wielu wizerunków Bogarodzicy jako Bożej Rodzicielki – Matki Zbawiciela, Opiekunki, Pocieszycielki, czemu poświęciliśmy odrębną pracę²¹, obraz Miłosiernej Matki – podobnie jak w wiekach XI–XV – obecny jest w piśmiennictwie ukraińskim zarówno w okresie odrodzenia, przypadającej na okres reformacji literatury polemicznej wokół unii brzeskiej z 1596 roku, jak i w epoce baroku, a zwłaszcza romantyzmu oraz całego wieku XX.

Opiewana w pieśniach do Bogarodzicy Jej zrodzona z miłosierdzia miłość macierzyńska do wyznawców Chrystusa stanowiła najwyższą wartość dla poetyckich wizerunków takich wybitnych przedstawicieli epoki odrodzenia i baroku ukraińskiego, jak Herasym Smotrycki, jego syn Melencjusz Smotrycki, Zachariasz Kopystenśki²², Pamwo Berynda, Joanicjusz Wołkowicz, Łazarz Baranowicz²³, Joanicjusz Galatowski, Antoni Radywylowski, Iwan Maksymowicz, Dymitr Tuptało, oraz

Твої всі такі бідні [...] Тебе благаєм, Маріє Мати” (*Пречистая Діво Мати Маріє*); „Провадь нас, Мати, не лишай надіє” (*Пречистая Діво, радуїся Маріє*); „Пречистая Діво Мати руського краю” (*Пречистая Діво Мати*); „Мати Божа. Зоре ясна, Діво Пресвята! Покажи нам, що Ти наша, Мати всеблага” (*Просимо Тя Діво*); „Радуйся Царице Херувимів, Мати милосердя і життя” (*Радуйся Царице*); „Мати Бога слова, Чистая Лелія” (*Славна Приснодіво*); „Надіє Мати милосердна [...] Най Твого Сина поміч знайде всюди, хто Тя за Матір визнавати буде” (*Царице неба*); „Не лиш нас, Мати, з своєї опіки, Аж Тя оглядати будемо на віки” (*Царице небесна*); „Что нареку Тя, ах слів не маю... О Божа мати, Тебе питаю, Чим Тя назвати і як, Маріє!” (*Что нареку Тя*). Пор. *Церковні пісні...*, с. 197–312.

²⁰ *Церковні пісні...*, с. 207.

²¹ Пор. W. Mokry, *Matka Boska w życiu duchowym Rusinów-Ukraińców w XI–XX wieku*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, t. V–VI, 1996–1997, s. 221–234.

²² М. Возняк, *Захарій Копистинський і його Палінодія*, [у:] *Історія української літератури*, т. II, віки XVI–XVIII, ч. 1, Львів 1921, с. 234–250.

²³ Пор. Д. Бучинський, *Богородичний культ в українському письменстві*, „Наукові зошити Українського Вільного Університету” 1967–1968, ч. 9–10 (відбитка), Мюнхен–Рим–Париж 1969, с. 24–48.

najwybitniejszego twórcy poezji maryjnej okresu baroku Iwana Welyczkowskiego, a następnie twórcy filozofii serca na Ukrainie Hryhoriya Skoworody w XVIII w., Jurija Fed'kowycza, Tarasa Szewczenki, Pan-telejmona Kulisza oraz Pamfila Jurkewycza w XIX wieku.

Przywołajmy zatem w największym skrócie utwory tych autorów, którzy w chwilach najtrudniejszych dla siebie, dla ukraińskiej Cerkwi i narodu, proszą o miłosierdzie Matkę Chrystusa, która stała się tej Cerkwi Matką – Pokrową, gdyż w myśl proroczej zapowiedzi Chrystus wszedł do rodzaju ludzkiego przez, stojącą najbliżej Zbawiciela Bogarodnicę, która nie opuszcza swych dzieci. W wydany w 1610 roku utworze pt. *Threnos, to jest Lament albo narzekanie Cerkwi S. Wschodniej na syny wyrodne*, którego autorem był najpierw przeciwnik, a następnie apologeta unii brzeskiej Melencjusz Smotrycki, personifikowana Matka-Cerkiew okazuje miłosierdzie dla swych „wyrodnych synów” i wierzy, iż Jej dzieci zrozumieją swój błąd i powrócą pod Jej matczyne skrzydła:

Niegdyś Królowa wszystkiemu światu ulubiona,
teraz od wszystkich wzgardzona i utrapiona [...]
posłuchajcie głosu mego,
a poznacie com była przed laty
i zadziwujecie się²⁴.

Przywołani pisarze wzbogacili kult maryjny na Ukrainie następującymi utworami *Oгородок Марію Богородици* – *Ogródek Maryi Bogarodzicy* – Antoni Radywylowski²⁵; cykl utworów oraz odrębne zbiory w języku polskim *W wieniec Bożej Matki i Caryca nieba i Ziemi* – Łazarz Baranowicz; *Богородице Діво – Bogarodzico Dziewico* – Iwan Maksymowicz; *Чуда Пресвятої Богородици...* – *Cuda Przenajświętszej Bogarodzicy* – Joanicjusz Galatowski²⁶; *Вънець Богородици от зѣзд*,

²⁴ M. Smotrycki, *Lament albo narzekanie Cerkwi S. Wschodniej na syny wyrodne*, [w:] W. Mokry, *Od Hariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII w.*, Kraków 1996, s. 249.

²⁵ Пор. А. Радивиловський, *Марія. Ям Раї*, [у:] *Українська поезія. Середина XVII ст.*, упор. В. В. Крекотень, М. М. Сулима, Київ 1992, с. 245; Пор. *Kazania barokowe*, [w:] W. Mokry, *Od Hariona do Skoworody...*, s. 80–83.

²⁶ *Українська поезія. Середина XVII ст.*, с. 210.

от молитов через праздники ея дванадсят – *Wieniec Bogarodzicy...* – Dmytro Tuptało²⁷ czy cykl wierszy maryjnych – Iwan Welyczkowski²⁸.

Wizerunek Matki Boskiej Miłosiernej pojawia się też w dziele twórcy słynnego zbioru kazań, wydanych w 1659 roku w Kijowie pt. *Ключъ разуміня священникомъ законнымъ и свѣцкимъ належний – Ключъ розуміенія księżom zakonnym i świeckim належny*, Joanicjusza Galatowskiego. W jego cyklu wierszy maryjnych *Чуда Пресвятої Богородици...* – *Cuda Przenajświętszej Bogarodzicy* Maryja stała się niezbędną pośredniczką w zbawczym planie rozgniewanego na swe grzeszne dzieci Boga Ojca, który dla odkupienia upadłych ludzi ofiarował wydane na świat przez Miłosierną Bożą Rodzicielkę ciało swego Syna Chrystusa:

[...] Прѣдвечному ест Богу тоє мило, Если он озмет от дѣвици тѣло. Тоє за своих Он офѣровати Маєт, упалих людей заховати ²⁹ .	Przedwiecznemu Bogu wtedy jest miło, Gdy od Dziewicy weźmie On ciało. Które za swoich pragnie ofiarować, i przez to upadłych ludzi zachować.
---	---

Miłosierną Matkę Boską przedstawił też J. Galatowski w stworzonym w oparciu o literaturę apokryficzną i antyczną, typowo barokowym dziele pt. *Нове Небо – Nowe Niebo*. Na podzielonym na jedenaście pięter niebie pisarz przedstawia stosunkowo rozbudowany obraz Bogarodzicy, na którym oprócz takich znamionujących Maryję cnót, jak czystość, poświęcenie, pokora, miłość – na trzecim piętrze nieba, obok Wenus, umieszczone zostało miłosierdzie Bożej Rodzicielki³⁰.

Również wierszowane pochwały na cześć świętych stworzonych przez następcę biskupa czernihowskiego Iwana Maksymowicza, który wydał liczący ponad dziesięć tysięcy wersów *Алфавет зебранны рымати улоzony з писаиъ святыихъ и стародавнихъ мѳвъ ку позыткови чытающимъ в правежъ wierze będąцымъ*, zawierają modlitwę zaczynającą się od słów:

²⁷ Пор. Д. Туптало, *Вѣнецъ Богородици...*, [у:] *Українська поезія. Середина XVII ст.*..., с. 280.

²⁸ Пор. І. Величковський, *Программа анаграмма, епиграмма*, [у:] *Твори*, Київ 1972, с. 78–82.

²⁹ Й. Галятовський, *Чуда Пресвятої Богородици...*, [у:] *Українська поезія. Середина XVII ст.*..., с. 212.

³⁰ Пор. К. Біда, *Іоанікій Галятовський і його „Ключ Разумѣнія”* – *De Joannitio Galatovskij eiusque „Clavi Cognitionis”*, Рим–Rome 1975, с. LXIX–LXX.

„Богородице Діво радуйся – Bogarodzico Dziewico raduj się”. Dopeowiedzmy, że stworzoną przez I. Maksymowicza modlitwę maryjną (która właściwie odpowiada modlitwie *Zdrowaś Matko, laskiś pełna*) rozbudował biskup-poeta do dwudziestu czterech tysięcy wersów zatytułowanych *Богородице Діво, книга наречена, от Тройци Пресвятої пред віку зложена...* – *Bogarodzico Dziewico, księga jest nazwana, przez Trójcę Przenajświętszą przed wiekami złożona...* Dużą popularnością wśród Ukraińców cieszyły się też napisane przez Dmytra Tuptałę wiersze ku czci Chrystusa, św. Barbary, św. Mikołaja oraz Bogarodzicy. W maryjnych wierszach D. Tuptały powraca zapoczątkowany w epoce Rusi Kijowskiej przez Metropolitę Hariona (XI w.) i biskupa Kyryła Turowskiego (XII w.), zrodzony z bólu Bogarodzicy pod krzyżem wizerunek, wstawiającej się u Zbawiciela Matki Boskiej, pełnej miłosierdzia, okazywanego modlącym się o darowanie grzechów:

Стоявшая при крестѣ, душею язвленна, дажд ми о крестѣ мысль от сердца сокрушенна В успеніи безсмертном воставшая к сыну, дажд ми сна грѣховна воставити вину ³¹ .	Stojąca pod krzyżem z duszy cierpienia, daj mi o krzyżu myśl dla serca skruszenia W zaśnięciu nieśmiertelnym powstała do Syna, daj mi za sny grzeszne wybawić się z winy.
---	--

Obraz Łaskawej Matki, miłującej prawych, zaś grzesznym okazującej miłosierdzie w sposób głęboki, a zarazem lakoniczny, zawarł w swym cyklu wierszy maryjnych Iwan Welyczkowski:

Благало бо вѣм царя благая мати Вѣсть праведныхъ любити, а грѣшныхъ спасати ³²	Łaskawego Pana i Matka Łaskawa, Prawych miłująca, grzesznych zbawiająca.
---	--

O żywotności wśród Ukraińców poetyckich oraz ikonograficznych wizerunków Matki Boskiej Miłosiernej świadczą także włączane do zbiorów pieśni cerkiewnych pieśni maryjne, tworzone zarówno przez anonimowych twórców, jak i przez autorów ukraińskich piszących w języku polskim.

³¹ Д. Туптало, *Вѣнецъ Богородици...*, с. 280.

³² І. Величковський, *Твори*, Київ 1972, с. 81.

Wymownym świadectwem tej polskojęzycznej twórczości Ukraińców jest m.in. pieśń zamieszczona w wydanym w 1734 roku *Bohohłasnyku* kamienieckim. Pieśń tę omawia w swym studium Iwan Franko³³ jako przykład tłumaczeń na język ukraiński pieśni stworzonych w języku polskim przez Ukraińców wywodzących się z wynarodowionych środowisk greckokatolickich, których przedstawiciele nie stracili związków z tradycją wschodnią swych ojców i zwracali się do literackich, a także ikonograficznych obrazów Bogarodzicy, a szczególnie do wzbudzającego najwięcej nadziei na zrozumienie i pomoc wizerunku Matki Miłosiernej, obecnej w sanktuariach w Sokalu, Częstochowie, Jarosławiu, Lwowie, Poczajowie, Podkamieniu i wielu innych świątyniach:

І ярославське поле збагатила	I jarosławskie pole wzbogaciła
Своїми ласками, котрими пред віки	Swoimi łaskami, którymi przed wieki
Бог тя увельбіл между челоуеки ³⁴ .	Bóg cię uwelbił wśród ludu swojego.

³³ Por. I. Франко, *Карпаторуська література XVII–XVIII віків*, „Зошити Наукового Товариства ім. Т. Шевченка”, т. XXXVIII, кн. 4, Київ 1900, с. 128.

³⁴ Змилуй ся Панно над польсков коронов,	Zmiłuj się Panno nad polską koroną
Усмирай звади, згоду межи нами	Uśmierzaj zwady, zgodę między panami
найспокийніша дай Панно над панни	najpokorniejsza daj, Panno nad pannami
Геретиков зас сердца каменние	Heretykow zaś serca kamienne
зм'ягч і лютерске блуди упертие	zmiękcź i luterzańskie błędy uparte.
Котрась славна в Сокальском образі і в Ченстоховском славнейша, где князі	Ty Któraś sławna w Sokalskim obrazie i w Częstochowskim sławniejsza, gdzie kniazie
Тобі покорний поклон і царіе	Tobie pokorne pokłony i krolowie
отдають і всі под ноги людіе	oddają i wszyscy do stóp ludzie
Твої падають чудами вславнюна.	Twoich padają wślawiona cudami.

Wzbogacająca swymi łaskami jarosławskie pola Maryja, którą Bóg przed wiekami posłał do Jej dzieci, to Bogarodzica w ikonograficznym wizerunku Matki Boskiej Drzwi Miłosierdzia „Милосердя Двери” w cerkwi, w leżącym niedaleko Przemyśla, Jarosławiu, założonym przez syna św. Włodzimierza, który utwierdził zapoczątkowany przez swego ojca kult Bogarodzicy, gdy już w 1037 roku zbudował w Kijowie cerkiew Zwiastowania Najświętszej Marii Panny na Złoty Wrotach i – jak już wspomnieliśmy – zawierzył swój naród opiece Maryi.

Jarosławska ikona Matki Boskiej – Drzwi Miłosierdzia, a także sławiąca Jej wizerunek pieśń stanowi szczególnie ważne świadectwo żywotności wśród Rusinów-Ukraińców kultu Matki Boskiej Miłosiernej, którego początki – jak już wspomniano – sięgają czasów Rusi Kijowskiej, kiedy wśród pierwszych pokoleń chrześcijan państwa kijowskiego głęboko wierzących Rusinów, zwłaszcza po nawale tatarskiej w 1240 roku na Kijów, utrwaliło się przekonanie, iż nieszczęścia zsyłane są na ludzi jako kara za grzechy. Człowiek zaś im bardziej stawał się religijny, tym silniej odczuwał grzech, a przez to i lęk przed wymierzającym sprawiedliwość Stwórcą. Im bardziej poczuwającemu się do winy wobec Boga człowiekowi niedostępny wydawał się w niebie autorytet Boga Stwórcy i Zbawiciela, tym bardziej pomocą w wybawieniu z grzechu stawała się pełna miłosiernej miłości Matka Boska. To właśnie dla przekonanych o utracie prawa do zwracania się z prośbą do Boga o przebaczenie win przychodziły Rusinom z pomocą Matczyne „Drzwi Miłosierdzia”. Ich miłosierna Matka stawała się tą niezastąpioną wstawienniczką, która znając miłosierdzie swego Syna Jezusa, wypraszała miłosierdzie u Boga Ojca, stając się dla Rusinów tą Miłosierną Matką, która „grzeszników z ciężkiej męki przez Swoje zbawia serce”, jak mówią następujące słowa pieśni:

З жировицького малого ікона велики ласки просячим роздаєші	Z żyrowickiej małej ikony wielkie łaski proszącym rozdajesz
і в Борунской ся церкві величаємі	I w cerkwi Borucskiej jesteń sławiona
Борки кохаєш, гдис ся там зявила [...]	Borki pokochałaś, gdyś się там zjawiła [...]

Por. I. Франко, *Карпаторуська...*, с. 128.

Отвори нам	Miłosierdzia Drzwi
Милосердя Двери	Otwórz Nam Przeczysta Panno
Ми грішні, Тебе просим	My grzeszni, Ciebie prosimy
Серця наші возносим	Ku Tobie serca wznosimy
Помилуй нас! ³⁵	Zmiłuj się nad nami!

Z analizy ukraińskiej poezji maryjnej drugiej połowy wieku XVII i początku stulecia XVIII wyłania się zarówno obraz Bogarodzicy – obrończyni ludzkości i Ukraińców, jak i obraz miłosiernej Matki Boga – Syna, który w burzliwych czasach epoki baroku dodawał wiary, otuchy i nadziei³⁶.

Obecny w literaturze ukraińskiej XI–XVII wieku i w pieśniach cerkiewnych obraz Matki Boskiej Miłosiernej uległ dalszemu upowszechnieniu i wzbogaceniu w wieku XVIII i XIX, a także XX, dzięki rozwijającej się na Ukrainie swoistej filozofii serca, obecnej w twórczości Iwana Wętyczkowskiego, a zwłaszcza Hryhorija Skoworody, a następnie w dziełach romantyków ukraińskich. Współtworzonemu przez I. Wętyczkowskiego i H. Skoworodę (piszących swoje utwory w języku łacińskim) obrazowi Matki Bożego Miłosierdzia mógł sprzyjać szybko rozpowszechniający się od XVII wieku – wraz z kultem Serca Jezusowego – kult Niepokalanego Serca Maryi. Podobnie jak w Ewangelii o Bogarodzicy jako o Najczystszej Matce Bożej – „Maryja zachowała wszystkie te sprawy i rozważała je w swoim sercu” (Łk 2, 19) – będą pisać

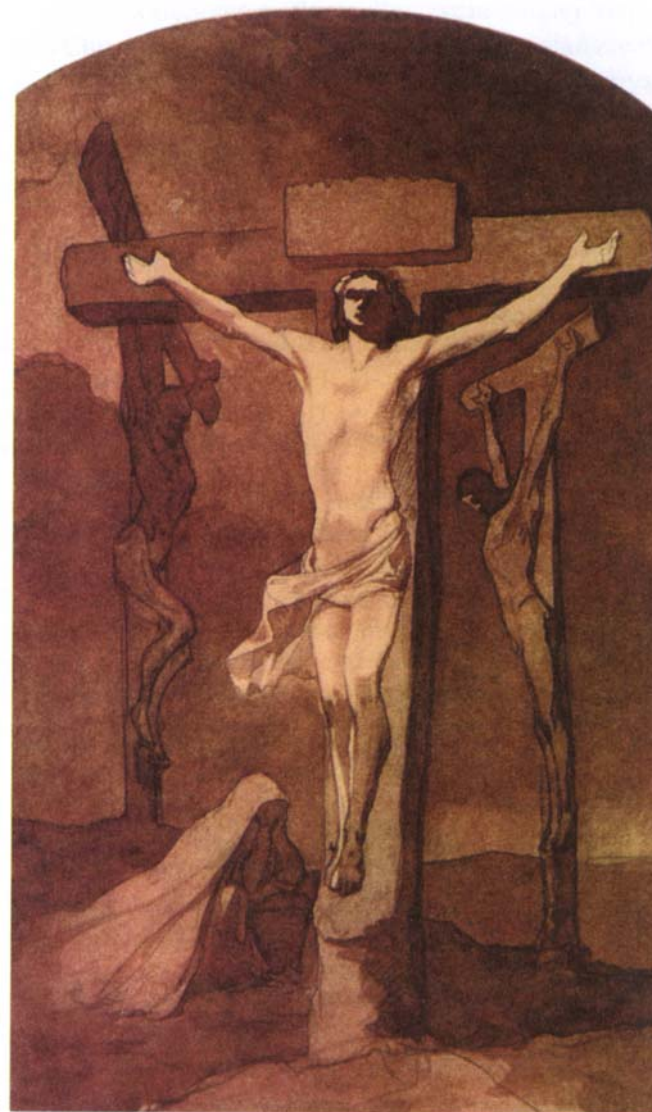
³⁵ B. Prach, *Myłoserdia Dweri. Sanktuarium Maryjne w Jarosławiu*, Warszawa 1996, s. 155.

³⁶ Pogr. O. Matušek, *Символіка Богородиці у метатексті барокової літератури*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, Харків 1999, s. 16.

³⁷ „Марія образ видя вся чиста и свята,

Адже РАІЯ єя в блещаніи злата”. Див.: І. Величковський, *Твори...*, s. 81.

Aby zrozumieć w jak głęboki, a zarazem lapidarny sposób opisał serce Bogarodzicy Iwan Wętyczkowski, a następnie już w romantyzmie Taras Szewczenko, zaś w wieku XX Pawło Tuczyna i Bohdan Ihor Antonycz, przypomnijmy, iż Skoworoda nadając pojęciu serce odcień emocjonalny dla przezwyciężenia jednostronnego racjonalizmu ówczesnej psychologii, widział w sercu źródło nie podświadomych, lecz nadświadomych przeżyć i odczuć. „Serce to korzeń życia, klasztor-monastyr ognia i miłości... Do czystości serca człowiek dochodzi

Ukrzyżowanie
aut. Taras Szewczenko

Фарисеї І вся мерзенна Іудея Заворушилась. заревла, Неначе гадина в болоті. І Сина Божія во плоті На тій Голгофі розп'яла Межи злодіями. І спали. Упившись кровію, кати, Твоєю кровію. А Ти Возстав од гроба, слово встало, І слово правид понесли По всій невольничій землі Твої апостоли святії. Т. Шевченко	Lecz w Judei Faryzeusze, niby w błocie Gady skłębione i syczące, Przeciwno prawdzie się zmówili, Syna Bożego pochycili I wśród dwóch łotrów na Golgocie Ukrzyżowali. Spały katy Upite krwią – krwią Twoją. A Ty Powstałeś z grobu, słowo wstało, I niewolniczą ziemię całą Z tą prawdą świętą w Twoim słowie Obeszli w krąg apostołowie. T. Szewczenko (tłum. M. Piechal)
---	--

należący do wyznania prawosławnego zarówno Iwan Welyczkowski³⁷, jak i Taras Szewczenko³⁸, który pod wpływem czytanego z „nabożną czcią” Nowego Testamentu analizował „serce matki według życia świętej Maryi, Niepokalanej matki Chrystusa” i po dziewięciu latach rozmyślań zrealizował zrodzone na zesłaniu podczas służby w wojsku carskim zamysły opisanie serca „matki według życia Przczystej Panny – Matki Zbawiciela i namalowania obrazu ukrzyżowanego Jej Syna”³⁹.

Niepokalana, a więc najczystsze serce Maryja – Matka Zbawiciela stała się dla Tarasa Szewczenki pierwszą świątynią Boga na ziemi i Jego miłosierdzia. Matka Boska, pozostająca w pełnej harmonii z wolą Ojca, zachowała w swym sercu najważniejsze tajemnice z życia Syna Bożego i wraz z nim boleśnie, po ludzku przeżyła wszystkie Jego cierpienia.

poprzez pracę nad sobą, poprzez walkę i przezwyciężania nieludzkich, zwierzęcych skłonności i namiętności. „O serce czyste! – powie Skoworoda – Tyś nowy wiek, wieczna wiosna, zbawienne niebo, ziemia obiecana, raj mądrości, radość, cisza, spokój Boży, sobota oraz wielki dzień Welykodnia – Wielkanocy!”. Do tej skoworodowskiej filozofii serca nawiąże ceniony przez Ukraińców Mikołaj Gogol, a zwłaszcza Pantelejmon Kulisz, dla którego, podobnie jak dla Iwana Welyczkowskiego najodpowiedniejszym miejscem, wręcz świątynią serca stanie się postać Matki Boskiej, uważanej za nieprześcigniony wzór macierzyńskiej troskliwości; miłosierdzia opiekuńczości wiary i etyki chrześcijańskiej, co wyraził Welyczkowski w następującym dwuwierszu:

На персех ношу Твою ікону святую, МАРИС, обых тя носил в сердци самую	Na piersi zawsze Twą ikonę świętą noszę Maryjo, abym Cię samą w sercu nosił proszę.
--	--

Do wyrażonej przez H. Skoworodę oraz I. Welyczkowskiego filozofii serca nawiąże P. Kulisz, który w liście do swej żony pisał, iż „trzeba zdawać się tylko na Boga, a Bóg przemówi do nas przez nasze serce. Kto serce swoje oczyści od wszystkiego co plugawe, ten uczyni z niego świątynią Boga, i ... od niego tylko płynie łaska i miłosierdzie”. Por.: Д. Чижевський, *Нариси з історії філософії на Україні*, Нью Йорк 1991, с. 53–56 i 121.

³⁸ „Пренепорочная, благая”. Див.: Т. Шевченко, *Марія*, [у:] *Кобзар*, Київ 1967, с. 486.

³⁹ Por. W. Mokry, *Stosunek do Stwórcy i Zbawiciela*, [w:] *Myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu. Szewczenko, Kostomarov, Szaszkievicz*, Kraków 1996, s. 80–82.

Zarówno wszystkie troski, bóle i współcierpienie z Synem, jak i udział w Jego zwycięskim Zmartwychwstaniu nappełniły serce Maryi najwyższą i najczystsza miłością do Boga Ojca oraz do Jej Syna-Chrystusa, a także miłosierną miłością macierzyńską do człowieka.

W swym – jak twierdzą szewczenkoznawcy – „najpiękniejszym, najgłębiej obmyślanym i harmonijnie wykończonym”⁴⁰ poemacie pt. *Maria*, w którym – jak wyznał sam poeta – pragnął „opisać serce matki”⁴¹ w ogóle, ukazał Szewczenko miłosierdzie Matki Boskiej, zrodzone w Jej sercu w chwili śmierci Chrystusa. Najistotniejsze, iż w tak zrodzonym miłosierdziu dostrzeże autor *Marii* największą doskonałość Boga przejętą przez Jego Syna, a zwłaszcza przez Bogarodnicę. Dlatego w Miłosierdziu Matki Boskiej, świadectwie miłości macierzyńskiej Taras Szewczenko pokłada całą swoją ufność. I powierzając Maryi sprawę zniewolonej i modlącej się o wolność Ukrainy, w swym – poprzedzonym mottem z *Akatystu* „Raduj się, bo Tyś odnowiła nas poczętych w grzechu” (Радуйся, Ти бо обновила еси зачатия судно”⁴²) – poemacie pt. *Maria* napisze:

Все упованіє моє	Pokładam całą ufność minie
На Тебе мій пресвітлий раю	W Tobie mój raju, swym puklerzem
На Милосердіє Твоє	Twe miłosierdzie oto czynię.
Все упованіє моє	Pokładam całą ufność minie
На Тебе, Мати возлагаю... ⁴³	W Tobie, o Matko! W Ciebie wierzę... ⁴⁴

(tłum. C. Jastrzębiec-Kozłowski)

W modlitwie z poematu *Maryja*, a także w modlitwie do Bogarodzicy z poematu *Neofici* (poświęconemu apostołowi Piotrowi i jego matce), Szewczenko, podobnie jak Kyryło Turowski w XII wieku oraz twórcy cerkiewnych pieśni maryjnych, ukazuje z jednej strony Matkę Boską Cierpiącą pod krzyżem, Matkę Miłosierną, pocieszycielkę zniewolonych

⁴⁰ Por. I. Франко, *Зібрані твори в 50-ти томах*, Київ 1981, т. XVIII, с. 149.

⁴¹ Por. Т. Шевченко, *До В. М. Репніної*, [у:] *Твори в п'яти томах*, Київ 1971, т. V, с. 268.

⁴² *Акафіст Пресвятої Богородиці*, Ікос 10. „Радуйся бо Ти відродила нас, у грісі зачатих” [у:] *Господи до Тебе поем...*, с. 474.

⁴³ Т. Шевченко, *Кобзар*, Київ 1967, с. 486.

⁴⁴ Т. Szewczenko, *Wybór poezji*, oprac. M. Jakóbiec, Kraków 1974, s. 317.

(w *Neofitach* oraz w *Rżawcu*⁴⁵), z drugiej zaś Matkę – Rodzicielkę Słowa Prawdy (w *Marii*). Bez wzeszłego nad Betlejem Słowa Prawdy, miłości i nadziei, przynoszącego ludziom na ziemi radość i pokój, nie byłoby też wolności.

Горе нам	Biada była by
Було б, іскупленим рабам!	nam niewolnikom
Дитина б тая виростала	Dziecię to wyrosło by
Без матері, і ми б не знали	Bez matki, i do dziś nie
І досі правди на землі!	Poznalibyśmy prawdy na ziemi!
Святої волі! ⁴⁶	Świętej wolności!

⁴⁵ Obraz Miłosiernej Matki Boskiej, która „dotąd płacze za Kozakami”, stworzył T. Szewczenko w poemacie *Іржавець – Ржавец*, opisującym Kozaków, walczących pod Połtawą w 1809 roku wraz z hetmanem Mazepą po stronie króla szwedzkiego Karola XII, by wyrwać Ukrainę z niewoli cara Piotra I, który jednak pokonał armię szwedzko-kozacką, a zwyciężeni Kozacy schronili się do Bender na terytorium tureckim, gdzie zabrali cudowny obraz Matki Boskiej Rżawieckiej:

Мордувались сіромахи,	Turbowali się, szarpali,
Плакали, і з ними	Łkali, niebożęta,
Заплакала Матер Божа	A wraz z nimi łzy najczystsze
Сльозами свяtimi.	Łała Matka Święta.
Заплакала милосердна,	Zapłakała Miłosierna,
Неначе за сином.	Jakby żalem zdjęta.
І Бог зглянув на ті сльози,	Za swym Synem i Bog wejrzał
Пречистії сльози!	Na te łzy i srodze
Побив Петра, побив ката	Zmiażdżył Piotra, zmiażdżył łotra
На наглий дорозі.	Na gładziutkiej drodze.
Вернулися запорожці,	Wraca wnet na hetmanszczyznę
Принесли з собою	I nasza brać chrobra,
В Гетьманьщину той чудовий	Niosąc z sobą swój cudowny
Образ Пресвятої.	Matki Boskiej obraz.
Поставили в Іржавці	Postawili go we Rżawcu
В мурованім храмі.	W świątyni. Tam ona
Отам вона й досі плаче	Dotąd wciąż za Kozakami
Та за козаками.	Łka niepocieszona.

Див. Т. Шевченко, *Кобзар...*, с. 293–294; Пор. Т. Szewczenko, *Wybór poezji*, oprac. M. Jakóbiec, Wrocław 1974, s. 213–214.

⁴⁶ Т. Шевченко, *Марія*, [у:] *Кобзар...*, с. 497.

Jak widać w poemacie poświęconym życiu „matki Zbawiciela”, Szewczenko podkreśla, że Chrystus wszedł do rodzaju ludzkiego, a w tym także i do dziejów Ukrainy przez Bogarodnicę, która dzieli swą obecność z narodem ukraińskim i wciąż pozostaje dla niego nieprześcignionym wzorem macierzyńskiej wytrwałości i wierności. Maryja ukazana została tu jak ta prawdziwa Matka, która jako jedyna nie opuściła Syna pod krzyżem, tchnęła ducha wiary w wąpiących apostołów i przeniosła swe miłosierdzie na uczniów Jej Syna, by zgodnie z Jego wolą głosili, niesli prawdę, wolność i miłość wszystkim narodom.

W wierszu *Пречиста Діво радуїся Маріє*⁴⁷ – *Przczysta Panno, raduj się Maryjo* poetycki obraz Matki Boskiej pełnej miłosiernej miłości macierzyńskiej stworzył też ukraiński poeta, rodem z Bukowiny, Jurij Fed'kowycz (1811–1888), a także Pawło Tyczyna (1891–1967) w wierszu *Скорбна мати*⁴⁸ – *Cierpiąca Matka*, w którym współcierpiąca z umierającymi podczas sztucznego głodu Matka upada z bólu w „krzyż łamiąc ręce”.

W wierszach maryjnych J. Fed'kowycza, P. Tyczyny, podobnie jak u T. Szewczenki czy K. Turowskiego, Matka miłosierdzia okazuje swemu ludowi tę „miłość, która – jak powie Jan Paweł II – najkonkretniej potwierdza się w stosunku do tych, co cierpią, w stosunku do ubogich, pozbawionych wolności, do niewidomych, uciśnionych i grzeszników [...] Ta właśnie «miłosierna» miłość, która potwierdza się nade wszystko w zetknięciu ze złem moralnym i fizycznym, stała się w sposób szczególny i wyjątkowy udziałem serca Tej, która była Matką Ukrzyżowanego i Zmartwychwstałego, udziałem Maryi [...] Jest to objawienie szczególnie owocne, albowiem opiera się w Bogarodzicy na szczególnej podatności macierzyńskiego serca, na szczególnej wrażliwości, na szczególnej zdolności docierania do wszystkich, którzy tę miłosierną miłość najłatwiej przyjmują ze strony Matki”⁴⁹.

⁴⁷ Пор. Ю. Федькович, *Твори в двох томах*, Київ 1984, т. I, с. 37.

⁴⁸ П. Тичина, *Скорбна мати*, [у:] Ю. Лавріненко, *Розстріляне відродження*, Париж 1959, с. 29–31.

⁴⁹ Jan Paweł II, *Matka Miłosierdzia*, [w:] Encyklika *Dives in Misericordia* Ojca Świętego Jana Pawła II o Bożym Miłosierdziu. Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Kraków: Wydawnictwo „Znak”, 2000, s. 114.

Właśnie miłością Matki miłosierdzia, która potwierdza się w stosunku do ubogich, opuszczonych i cierpiących, otacza Maryja „rozstrzelanego na murawie żołnierza”, jego pogrążoną w smutku rodzinę, siedzącą pod płotem biedną matkę-wdowę, spuchnięte z głodu osierocone dziecko, na których widok cierpi, pragnąca szczęścia dla swych dzieci pełna Łaski Matka Boska, opiewana w modlitwie *Пречиста Діво радуїся Маріє* – *Przczysta Panno, raduj się Maryjo*:

Під плотом сіла удовиця-мати, До себе тулить бідне сиротяти І плаче ревне, серденько їй мліє, – Ба, вже не плаче, вже і не голосить, Склонила голов, більше не підносить, Зірниці плачуть, а дзвінок німіє... Пречиста діво, радуїся, Маріє! ⁵⁰	Pod płotem biedna wdowa-matka siedzi, Jak może tuli swe sieroce dzieci, Tak rzewnie płacze, że serce jej mdleje. O, już nie płacze, więcej nie zawodzi, Bo z sił opadła, głowy nie podnosi Płaczą wdowie oczy, świat ciemności kryją. Przczysta Panno, Raduj się Maryjo!
--	--

Miłosierna miłość Bolesnej Matki potwierdziła się w sposób szczególnie przejmujący w zetknięciu z wynikającym z ideologii komunistycznej złem moralnym i fizycznym, prowadzącym do świadomego wyniszczania sztucznym głodem Ukraińców. Tę miłosierną miłość Matki cierpiącej na widok swych dzieci, umierających z głodu na pszenicznych polach Ukrainy, ukazał Pawło Tyczyna w następujących słowach wiersza:

Поглянула – скрізь тихо. Бує дике жито За що тебе розп'ято? За що тебе убито?	Spojrzała – wszędzie cicho. Zbujale dzikie żyto. Za cóż ukrzyżowano I za cóż Cię zabito?
Не витримала суму, Не витримала муки, Упала на обніжок, Хрестом розп'явши руки!..	Nie wytrzymała smutku, Odeszła w strasznej męce, – Upadła gdzieś na miedzy, W krzyż rozkładając ręce!..
Над Нею колосочки „Ой радуїся!” – шептали.	A nad Nią złote kłosy „O, raduj się” – szeptały,

⁵⁰ Ю. Федькович, *Твори в двох томах*, (*Пречиста діво, радуїся Маріє...*), Київ 1984, т. I, с. 37.

А янголи на небі – Ale anioły w niebie –
Не чули і не знали⁵¹. Już tego nie słyszały.

Znaczące, że po tragicznym dla Ukrainy roku 1933, kiedy w wyniku zorganizowanego przez sowieckie władze moskiewskie sztucznego głodu poniosło śmierć około 10 milionów istnień ludzkich, obraz Matki Boskiej Miłosiernej malował przez dwa ostatnie lata swojego życia we Lwowie (1934–1935) absolwent Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, wybitny malarz ukraiński Ołeksa Nowakiwskyj. Ten malowany na zamówienie Metropolity Andrzeja Szeptyckiego dla Katedry św. Jura we Lwowie obraz Bogarodzicy był – zdaniem znawców – owocem dokonywanej przez Ołeksę Nowakiwskiego twórczej interpretacji dawnych ukraińskich tradycji ikonograficznych oraz włoskiego renesansu. W ostatnim, poprzedzonym kilkudziesięcioma szkicami, obrazie Madonny widać – jak zauważa Luba Wołoszyn – proces kształtowania się, uzyskującego cechy narodowe, widoczne zwłaszcza w kolorystyce szat, wizerunku Maryi jako Matki Miłosierdzia⁵², której obraz nabiera wymiaru «kosmicznej», ponadczasowej wizji⁵³. Monumentalna postać Bogarodzicy z Dzieciąt-

⁵¹ П. Тичина, *Скорбна мати*, [у:] Ю. Лавріненко, *Розстріляне відродження*, Париж 1959, с. 29–31.

⁵² Ołeksy Nowakiwskiego na początku swojej drogi twórczej w 1912 roku w jednym ze swych listów z Krakowa (gdzie studiował na Akademii Sztuk Pięknych) pisał do Metropolity Andrzeja Szeptyckiego, zwierając się: „obecnie pracuję nad wielkim obrazem ukraińskiej Madonny, który jak myślę będzie jednym z głównych dzieł mego życia”. Artysta stosunkowo często powracał do tego zamysłu, o czym świadczy notatka na jednym ze szkiców obrazu Bogarodzicy z 1915 roku, gdzie m.in. zapisał: „Matka naszego cierpiącego narodu, Ewakuowanego narodu, bolejącego narodu”. W tym okresie powstały też wizerunki „Madonny Czerwonej Kaliny”, „Wiosennej Madonny”, „Ukraińskiej Madonny”, „Madonny w srebrnych ornatach”, a w 1916 roku pierwszy obraz „Matki Miłosierdzia”, do której malowania powrócił w latach 1934–1935, tworząc cykl pięknych rysunków węglem oraz olejnych szkiców „Madonny srebrzystej”, „Madonny fioletowej”, „Madonny stepowej”, „Madonny huculskiej”, w których skryzlowała się wizja malarska oraz imię „Matki Miłosiernej”. Cyt. za: Л. Волошин, *Мати Милосердя. Запрестольний образ Олекси Новаківського для собору св. Юра у Львові. Каталог. Виставка з нагоди 120-ї річниці народження Олекси Новаківського*, Львів, серпень–вересень 1992, с. 2.

kiem przedstawiona została wśród chmur, wznosząc się w wartkim ruchu nad ukraińską ziemią w otoczeniu świętych, aniołów, apostołów. Zaś na pierwszym planie znajdującego się u dołu obrazu szkicu soboru św. Jura – symbolu najwyższych wartości duchowych Ukraińców, widnieje motyw łodzi, przypominającej o szybko mijającym czasie w życiu człowieka i w historii narodu, którego szczególnie ważnymi przedstawicielami są obecne po obu stronach Bogarodzicy postaci Kozaków, będących – jak pamiętamy – ucieleśnieniem wolności Ukrainy i czczących ikonę Matki Boskiej Miłosiernej pozostawionej w cerkwi w Rżawcu. Natomiast w górnej części z obu stron swego Obrazu Matki Miłosierdzia umieścił Nowakiwski postaci mistyczne, „skrzydlatych” rycerzy – bohaterów narodu ukraińskiego, stojących na straży jego losów i ukazanych podczas ważnych dyskusji z narodem w chwilach proroczych przemówień⁵³.

W samej zaś centralnej postaci Matki Boskiej uwidacznia się pokrewieństwo z ikonografią renesansową oraz z bliższą Ołeksie Nowakiwskiemu, rodzimą, staroukraińską ikoną „Bogarodzica Peczerska” z XIII wieku (dziś Galeria Tretiakowska), „gdzie również widnieje frontalna postać Maryi na tronie ze świętymi wschodniej Cerkwi oraz charakterystyczny dla Ołeksy Nowakiwskiego i powracający w różnych szkicach i wariantach obrazu ważny szczegół, jakim jest majestatyczny gest błogosławiącego oboma rękami Chrystusa, którego w postaci stojącej (umieszczono w niektórych szkicach) na wysokości własnej głowy trzyma na swym prawym ręku Bogarodzica”⁵⁴, przyodziana w narodowy strój ukraiński, w charakterystycznym huculskim czepku i powiewającą zapaską.

Z notatek Ołeksy Nowakiwskiego, pozostawionych na szkicach, z wspomnień najbliższych przyjaciół i biografów można wnosić, że artysta w wyniku swych refleksji nad bezpowrotnie mijającym czasem, rozmyślał nad niestabilnością ludzkiej egzystencji pragnął ukazać obecną od dwudziestu wieków w świecie, a unoszącą się od tysiąca lat nad Ukrainą majestatyczną postać Matki Boga w obrazie ukraińskiej wieśniaczki – urastającej do symbolu Ukrainy. Przy takiej interpretacji Świętojurską

⁵³ Л. Волошин, *Мати Милосердя...*, с. 6.

⁵⁴ Л. Волошин, *Мати Милосердя...*, с. 5. Zob. także: *Мати Милосердя*, [у:] В. Овсійчук, *Олекса Новаківський*, ред. М. Горбаль, О. Козакевич, Львів 1998, с. 300–304.

Madonnę – Matkę Miłosierdzia można uważać za dzieło o treści zarówno religijnej, jak i głębszych duchowych idei narodu ukraińskiego, jego wartości etycznych, rodzinnych i społecznych. Stworzona przez Ołeksę Nowakiwskiego Matka Boska Miłosierdzia – jak czytamy w jednym z pośmiertnych wspomnień o dziele artysty – to nie „Cierpiąca Matka” znana z obrazów większości światowej sławy malarzy, lecz promieniująca nadludzką mocą, pełna dostojeństwa⁵⁵, bezgranicznego poświęcenia i miłosiernej miłości Matka Boga na ziemi, która przynosi światu w darze swego pierworodnego Syna – Chrystusa, Zbawiciela ludzkości.

Do Matki Bożej Miłosierdzia ze skrucą, prośbą o wstawiennictwo u Zbawiciela w nadziei na przebaczenie grzechów zwracali się bohaterowie utworów wielu pisarzy ukraińskich XX wieku na czele z Bohdanem Ihoem Antonyczem, Wasylem Stefanykiem, Aleksandrem Dowżenką, który w swej *Zaczarowanej Deśnie* pisał, iż zwłaszcza ludzie prości „przez delikatność nie odważali się bezpośrednio niepokoić” samego Boga. Dlatego też wierząc w miłosierdzie Bogarodzicy, zwłaszcza „kobiety miały własną udeptaną ścieżkę: wszystkie swoje kłopoty powierzały Matce Boskiej, która przekazywała je Synowi czy Świętemu Duchowi w postaci gołębicy”⁵⁶. Nadzieję na miłosierdzie, obronę i pomoc Maryi żywili Ukraińcy także wtedy, gdy w sposób metodyczny pozbawiał Ukrainę Bogarodzicy system totalitarny, którego wyznawcy walczyli z instytucją Cerkwi i drogą zakazów, propagandy antyreligijnej i bezwzględnych represji pozbawiali ludzi czczenia Świętej Pokrowy i dla osiągnięcia tych celów niszczyli ikony Bogarodzicy oraz cerkwie pod Jej wezwaniem i wszystkich świętych. W tej ciemnej epoce niszczenia wszystkiego co dobre i piękne powstawały poetyckie wizerunki Matki Boskiej, włącznie z Madonną Czarnobylską. W obliczu czarnobylsko-śmiercionośnej tragedii, jedyną rozsądną reakcją mogło być przynajmniej chwilowe milczenie, co sugeruje autor poematu o Czarnej Madonnie, który napisał:

Я заздрю всім, у кого ...Zazdrozczę wszystkim,
є слова. których stać na słowa.

55 Л. Волошин, *Мату Милосердя...*, с. 7.

⁵⁶ Por. A. Dowżenko, *Zaczarowana Desna i inne opowieści filmowe*, przeł. S. E. Bury, Warszawa 1976, s. 378.

Ukrzyżowanie, fresk w prezbiterium cerkwi Przemienienia Pańskiego w Jarosławiu, k. Przemyśla
fot. S. Albert w: B. Prach, *Myłoserdia Dweri. Sanktuarium Maryjne w Jarosławiu*, Warszawa 1996

Немає в мене слів.	Ja nie mam słów.
Розстріляні до слова.	Rozstrzelano je do słowa.
Мовчання тяжко душу залива.	Milczenie ciężkie duszę zalewa.
Ословленість – дурна і випадкова ⁵⁷ .	A mowa głupia tu i przypadkowa.

Dramatyzm Czornobyła polega przede wszystkim na tym, że przyczyną awarii nuklearnej był tak naprawdę „Czornobyl duchowy”, od lat niszczący uniwersalne, z gruntu chrześcijańskie wartości i etykę pracy. W dodatku, podczas tych tragicznych chwil, ludzi dotkniętych chorobą popromienną nie tylko pozbawiono informacji i pierwszej skutecznej pomocy, ale nie pozwolono im nawet, by zdali się na łaskę ich Matki, do której podczas klęsk dziejowych zwracali się Ukraińcy na przestrzemi całej swojej tysiącletniej historii. Jeszcze bowiem w 1988 roku, w 1000-lecie przyjęcia Chrztu przez Ruś Kijowską, Ukraińcom nie było dane świętować swego najważniejszego w tysiącletniej historii święta nad Dnieprem w cerkwiach Ławry Kijowsko-Pieczerskiej czy soborze Świętej Sofii Mądrości Bożej.

Współczujący swym rodakom znad Dniepru Ukraińcy żyjący w diaspory, w tym także w Polsce, w tym pamiętnym 1988 roku m.in. pisali:

Jak bardzo byliby dziś szczęśliwi wszyscy Ukraińcy, gdyby ich ikona, ta w dźwiękach, unosiła się spod ikonostasu w soborze Świętej Sofii Mądrości Bożej w Kijowie, gdzie już tyle dziesięcioleci modlitwą i pieśnią jest milczenie, jest modlitwa ciszy, ale tej ciszy, którą przecież Bóg i tak słyszy, i którą wysłuchuje w Kijowie i Poczaïowie, Gruszowie i Watykanie...⁵⁸

Właśnie z Watykanu do grekokatolików świętujących przed ikoną Matki Boskiej w Częstochowie Jubileusz Millenium Chrztu Rusi-Ukrainy Ojciec Święty Jan Paweł II w przysłanym w tym historycznym dniu telegramie do duchowieństwa i wiernych Cerkwi grekokatolickiej, która w 1988 roku nie mogła świętować uroczystości Tysiąclecia Chrztu

⁵⁷ I. Драч, *Чорнобильська мадонна*, [y:] *Лист до калини*, Київ 1990, s. 236.

⁵⁸ Por. „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” pod red. W. Witkowskiego i W. Mokrego, t. III–IV (1994–1995), s. 500–501, Kraków 1995.

Rusi we własnej ojczyźnie, powierzał wszystkie sprawy chrześcijan ukraińskich Matce Bożego Miłosierdzia, gdy pisał: „Przyzywając wstawiennictwo Bogarodzicy, oddaję Jej macierzyńskiemu sercu duchowych synów i córki św. Włodzimierza w Polsce, na Ukrainie i na całym świecie i modłę się, by w przyszłym tysiącleciu doznali łaski nowego rozkwitu”⁵⁹.

Niespełna trzy lata później w homilii wygłoszonej w 1991 roku do grekokatolików ukraińskich w Przemyślu, dziękując Stwórcy za cud Jego potęgi i miłosierdzia za wolność, którą odzyskała wyrosła z ofiar wielu męczenników Cerkiew grekokatolicka, wyznał, iż w „najśmielszych nawet marzeniach trudno było powiedzieć, że jeszcze na końcu drugiego tysiąclecia Cerkiew ta odzyskała swoją wolność oraz prawo do życia i rozwoju. Bogu Najczystszemu niech będą dzięki za ten cud Jego potęgi i miłosierdzia”⁶⁰.

Charakterystyczny i szczególnie ważny jest tu fakt, że już w pierwszym liście do kardynała Josyfa Slipego z 1979 roku, dotyczącym przygotowań do Jubileuszu Tysiąclecia Chrześcijaństwa na Ukrainie, Jan Paweł II, znając bolesne fakty z historii Cerkwi na Ukrainie, mówi o kierowanej duchem żywej wiary potrzebie „zaufania Bożej Sprawiedliwości, która jednocześnie jest Miłosierdziem i potrzebie zaufania temuż Miłosierdziu, w którym do granic przejawia się Sprawiedliwość”. Prosi też, by przygotowujący się do Jubileuszu Ukrainy z „podziwem i miłością” weszli w ducha wiary i byli myślą w tych wszystkich miejscach, „gdzie sławi się Chrystusa i Jego Matkę”⁶¹.

Świadectwem szczególnie głębokiego rozumienia przez papieża Jana Pawła II idei Opiekuństwa i Miłosierdzia Matki Boskiej i Jej roli w życiu duchowym różnych narodów – w tym także narodu ukraińskiego – jest fakt, że znaczna większość spośród kilkudziesięciu papieskich listów i posań do Ukraińców zawiera intencje i modlitwne prośby do miłosiernej Bogarodzicy (m.in. słynne listy apostolskie do prawosławnych i katolików ukraińskich z okazji tysiąclecia chrztu Rusi Kijowskiej, 400-lecia Unii Brzeskiej i inne dokumenty, jak np. wydany z okazji

⁵⁹ Cyt. za: „L'Osservatore Romano” 5, 1991.

⁶⁰ Jan Paweł II, *Wasza wolność wyrosła z ofiary męczenników*, „L'Osservatore Romano” 5, 1991.

⁶¹ List Ojca Świętego Jana Pawła II do kardynała Josyfa Slipego. Cyt. za: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, II, 1. 1979, pagg. 1559–1565.

koronacji ikony Matki Boskiej *Drzwi Miłosierdzia* – *Милосердя двери* w Jarosławiu koło Przemyśla).

I tak, 21 lat temu, 4 października 1979 roku Ojciec Święty Jan Paweł II w swym *Słowie do Najświętszej Marii Panny w Filadelfii* zapewnił duchowieństwo i parafian tej cerkwi, iż wie, że Matka Boska jest przez wszystkich Ukraińców „bardzo czczona”, a zbudowana przez nich w Filadelfii cerkiew, poświęcona Niepokalanemu Poczęciu NMP, jest „wymownym świadectwem” ich „dziecięcej miłości”. A ponieważ – powiedział do Ukraińców, kończąc swą homilię Papież – „ta nasza Błogosławiona Matka – od wieków była siłą Waszego Narodu w jego cierpieniach, a Jej łaskawe orędownictwo przyczyną radości”, dlatego „na przyszłość zawierzam Was opiece Niepokalanej Marii Panny – Matki Bożej i Matki Cerkwi”⁶².

W modlitewnym wołaniu kończącym swe przemówienie w czasie posiedzenia Synodu Ukraińskiego 24 marca 1980 roku Jan Paweł II prosi o „opiekę Błogosławioną Dziewicę Maryję, Matkę Bożą”, aby „wstawiła się za nami i uprosiła obfite dary i łaski Trójcy Najświętszej dla nas i dla Cerkwi ukraińskiej zarówno w Ojczyźnie, jak i rozproszonej po całym świecie”⁶³.

O pośrednictwo Matkę Bożą prosił Papież Jan Paweł II, gdy zwracał się z prośbą do Boga o „radość w paschalnej miłości i o pełnię wszelkiego pocieszenia dla wszystkich wiernych Cerkwi Ukraińskiej” w *Słowie do biskupów podczas nominacji biskupa Mirosława Iwana Lubacziwskiego w 1980 roku*⁶⁴.

Do Niepokalanej Maryi, nazwanej „Królową Ukrainy”, modlił się Ojciec Święty z Ukraińcami w 1984 roku w Winnipegu, prosząc Przenajświętszą Bogarodzącę, „by otaczała Ukraińców swoją macierzyńską miłością i doprowadziła [ich] do Jej Syna Boskiego, Jezusa Chrystusa, Zbawiciela świata”⁶⁵.

⁶² Przemówienie Ojca Świętego w ukraińskiej katedrze pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Filadelfii 4 października 1979 r., *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, 2, 1979, pagg. 593–597.

⁶³ Por. Przemówienie w czasie posiedzenia Synodu Ukraińskiego, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, II, 1, 1980, pagg. 759–764

⁶⁴ Do Biskupów ukraińskich. Nominacja Biskupa Mirosława Jana Lubacziwskiego zapewnia kontynuację władzy Kościoła Ukraińskiego. Zob. rozdział: *Listy, homilie, przemówienia Jana Pawła II do Ukraińców*.

⁶⁵ Homilia Ojca Świętego w soborze św. Włodzimierza i św. Olgi w Winnipegu, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII, 2, 1984, pagg. 564–568.

W tymże 1984 roku w *Homilii w 40 dniu po śmierci śp. kardynała Jozyfa Slipego* Papież prosił w modlitwie Przczystą Maryję o wstawiennictwo i pomoc „prześladowanym chrześcijanom we współczesnym świecie i naszym braciom Ukraińcom”⁶⁶.

Na uwagę zasługuje fakt, że Jan Paweł II, znający tragiczne dzieje Cerkwi na Ukrainie, a także cierpienia i pragnienia chrześcijan ukraińskich kierowane do Matki Boskiej w Kijowie, Poczażowie, Zarwany czy Lwowie, w swej papieskiej modlitwie na Rok Maryjny w sposób wzbudzający najgłębsze nadzieje Ukraińców powierza Matce Boskiej również naród ukraiński, gdy prosi, by zwróciła ku Ukraińcom swoje „pełne miłości spojrzenie” i dała „siłę tym, którzy cierpią dla wiary”⁶⁷. Dlatego też w *Liście Apostolskim na 400-lecie Unii Brzeskiej* Jan Paweł II za główny element charakteryzujący, obchody tego jubileuszu uznaje zarówno modlitwę dziękczynną, w której ukraińscy grekokatolicy dziękują „za wszystkie łaski otrzymane w ciągu stuleci w wytrwałym dążeniu do jedności Kościoła” i „za dar odzyskania wolności religijnej”, jak i modlitwę błagalną skierowaną do Ducha pocieszyciela (...) „by dodawał odwagi i wytrwałości tym wszystkim, którzy zgodnie z postanowieniami soborowego dekretu *Unitatis redintegratio* biorą udział w dziele błogosławionym przez Boga”⁶⁸. Te dziękczynne i błagalne modlitwy są przepełnione nadzieją, wiarą i prośbą o „dar braterskiej miłości, o przebaczenie krzywd i niesprawiedliwości doznanych w ciągu całej historii”⁶⁹.

Wszystkie sprawy obchodzącej Jubileusz 400-lecia Cerkwi grekokatolickiej, zawarte w modlitewnych błaganiach, Ojciec Święty zawiera Najświętszej Bogarodzicy. Jest Ona „całym sercem obecna w Kościele” i wskazuje „drogę wielu męczennikom za wiarę”. Dzięki światłu Jej miłosiernego Syna Chrystusa, ciemności, które przez lata wydawały się

⁶⁶ Homilia w 40 dniu po śmierci śp. kardynała Jozyfa Slipego, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII, 2, 1984, pagg. 959–963; „L'Osservatore Romano”, No 242 (37.734) 19 X 1984.

⁶⁷ Modlitwę tę w przekładzie na język ukraiński wydrukowali Ojcowie Bazylianie, „Греко-католицький календар для вірних”, Warszawa 1986, s.18.

⁶⁸ Jan Paweł II, *List apostolski na 400-lecie Unii Brzeskiej*, „L'Osservatore Romano”. Wydanie polskie 17 [1996], nr 2 [180], s. 4–8.

⁶⁹ Tamże.

nieprzeniknione, „nie zdołały zakryć [...] ludzkości skrzywdzonej, lecz nie ujarzmionej”⁷⁰.

Natomiast w posłaniu *Magnum Baptismi Donum* z okazji tysiąclecia Chrztu Rusi Kijowskiej, będącym duchową pielgrzymką „do stóp Matki Boskiej Włodzimierskiej”, która – jak powie Papież – w pewnym sensie „stała się towarzyszyłą pielgrzymowaniu wiary ludu dawnej Rusi”, Jan Paweł II określa Bogarodnicę „Matką modlącą się” – „Murem niezwykłym”, „Matką Najmilszą”, „Matką Pocieszenia”, „Matką Jedności Chrześcijan”, ponieważ – jak podkreśla w milenijnym liście do chrześcijan prawosławnych – „wobec Matki Chrystusa czujemy się prawdziwymi braćmi i siostrami w kręgu tego mesjańskiego ludu, który jest powołany, aby być jedną Bożą Rodziną na ziemi”⁷¹. Zrodzone przez Nią Wcielone Słowo na zawsze pozostanie w Jej Sercu, jak o tym mówi sławna ikona „Знамени” – Znameny, która przedstawia Maryję podczas modlitwy ze Słowem Bożym, odcisniętym na Sercu... „Czemuż więc nie mielibyśmy wszyscy razem patrzeć na nią, jak na naszą wspólną Matkę, która modli się za jedność Bożej rodziny i która stoi na początku wszystkich w długim poczcie świadków wiary w Jedyne Boga, Syna Bożego, który został przez Nią poczęty mocą Ducha Świętego”.

Z głęboką wiarą, iż Matka Przenajświętsza stanie się wspólną Matką wszystkich chrześcijan, Jan Paweł II w jednym ze swych najważniejszych posłań do Ukraińców – w ślad za synem św. Włodzimierza, Jarosławem Mądrym, który w 1038 roku zawierzył „miasto Kijów i całą Ruś”, udaje się ze swą papieską modlitwą do Katedry św. Sofii, do stóp Matki modlącej się – „Muru niezwykłego”, by tam wypowiedzieć, zasługujące na przywołanie, głębokie słowa Apostolskiego zawierzenia Ukrainy Пресвятії Богородиці – Przenajświętszej Bogarodzicy:

Klękam przed Tobą, Matko Najmilsza, i Tobie zawierzam wszystkie sprawy katolickiej Wspólnoty ukraińskiej. [...]

O Matko Pocieszenia, składam w Twe dłonie wszystkie wiekowe bóle i cierpienia, modlitwy i świadectwo życia tylu Twoich dzieci; Tobie

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ List Apostolski *Euntes in Mundum* Ojca Świętego Jana Pawła II, por. „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, t. III–IV, Kraków 1995, s. 154 oraz pierwodruk, *Wybór listów Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1997, t. II, s. 464.

zawieram nadzieje i oczekiwania dziedziców Chrztu Rusi, którzy ufają, że za Twoim wstawiennictwem starożytny ród chrześcijański zazna blasku nowego rozkwitu.

Przygarnij do Serca, o Matko, lud tęskniący za tym, co utracił, ale który nie przestaje ufać w nadejście lepszych czasów. Wspomagaj tych Twoich wiernych czcicieli, aby wraz ze swymi Pasterzami i w duchowej komunii z Następcą św. Piotra mogli w radości obchodzić Millenium i śpiewać żarliwym sercem hymn dziękczynienia Bogu i Tobie, Najświętsza Matko Odkupiciela, Tobie, *Theotokos!*⁷².

O zawierzenie Maryi wszystkich tęskniących za jednością chrześcijan prosi Jan Paweł II wiernych wyznawców Chrystusa w swym *Liście Apostolskim na 400-lecie Unii Brzeskiej*, w którym Najświętsza Bogarodzica przywołana została jako ta, która zawsze uczestniczy w misji Zbawiciela i Jego Kościoła, która „poprzedziła nas na szlaku naszej ziemskiej wędrówki”, która „jest całym sercem obecna w Kościele” i która „jest matką jedności, bo jest Matką jedyne Chrystusa”. Skoro za sprawą Ducha Świętego Maryja wydała na świat Bożego Syna, który od Niej otrzymał ludzkie ciało, to teraz gorąco pragnie też „widzialnej jedności wszystkich chrześcijan, tworzących wspólnie mistyczne Ciało Chrystusa”⁷³.

Maryję „zawsze i wszędzie” obecna w cierpieniach Ukrainy i w życiu modlitewnym Ukraińców, którzy nieustannie wypraszają łask i jedności chrześcijan zwłaszcza wśród wciąż podzielonego narodu ukraińskiego, widzi Ojciec Święty jako tę, „która zawsze w chwilach próby była natchnieniem dla ojców i matek, dla młodych, chorych i starców. Maryja – kolumna Ognia, która wskazywała drogę wielu męczennikom za wiarę i dlatego przyczynia się do urzeczywistnienia upragnionej jedności Ukraińców i wszystkich chrześcijan, do których papież zwraca się z następującym apostołskim wołaniem: „Oddajmy się Jej z synowską ufnością, abyśmy kiedyś znaleźli się razem z Nią, gdzie Bóg będzie wszystkim we wszystkich”⁷⁴.

Podobnie w *Liście Apostolskim na 350-lecie Unii Użhorodzkiej* Jan Paweł II „obejmując swym sercem pełnym wdzięczności” tych, którzy

⁷² Poślanie Ojca Świętego *Magnum Baptismi Donum* do katolickiej wspólnoty ukraińskiej z okazji Tysiąclecia Chrztu Rusi Kijowskiej. Por. rozdział *Listy, homilie, przemówienia Jana Pawła II do Ukraińców*.

⁷³ *List Apostolski na 400-lecie Unii Brzeskiej*, „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 17 [1996], nr 2 [180], s. 4–8.

⁷⁴ Tamże.

„bohatersko przyjęli cierpienia, aby nie zdradzić swej wiary w jedności z całym Kościołem, ofiarował ich cierpienia Bogu, „jako drogocenną ofiarę za jedność chrześcijan i zbawienie świata”⁷⁵.

Zwracając się z tym gorącym pragnieniem do Najświętszej miłosiernej Bogarodzicy, „które – jak podkreśla Papież – Chrystus z krzyża powierzył Kościoł, aby, matczyną troską czuwała nad jego drogą”, Jan Paweł II prosi Pannę Najświętszą, by dała „odczuć swoją miłościwą obecność” wśród świętujących radosne obchody 350-lecia Unii Użhorodzkiej, i powierza wszystkie sprawy Bogarodzicy – „Matce jedności i pokoju”⁷⁶.

Opiece Najświętszej Maryi, Matce Boga i Matce Cerkwi zawierzył Ojciec Święty Ukraińców także w swym przemówieniu podczas spotkania z ukraińskimi grekokatolikami w cerkwi Ojców Bazylianów w Warszawie 11 czerwca 1999 roku, zakończonym nawiązującą do Akatystów i Nabożeństw do Najświętszej Marii Panny modlitwą:

Bogurodzico, która jesteś czcigodniejszą od cherubinów i nieporównanie sławniejszą od serafinów.

Wejrzyj łaskawie na ten katolicki Kościół wschodni.

Wspomóż Twoje dzieci, spadkobierców chrztu św. Włodzimierza, aby mogli odważnie wyznawać wiarę w Twego Syna

i napełnieni miłością, stali się świadkami niewysłowionej miłości Trójjedynego Boga wobec wszystkich tej miłości szukających.

Wzmocnij w nich nadzieję na drodze wędrówki do domu Ojca⁷⁷.

⁷⁵ *List Apostolski na 350-lecie Unii Użhorodzkiej*, „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 17 [1996], nr 6 [184], s. 4–6.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II podczas spotkania w kościele Ojców Bazylianów 11 czerwca 1999 roku, „Między Sąsiadami” 1999, nr 9, s. 39.